

De sociaal-economische positie van eenoudergezinnen

Cantillon, B., Verbist, G., De Maesschalck, V. (2003). *Sociaal-economische levensomstandigheden van eenoudergezinnen in België*, Onderzoeksrapport, Centrum voor Sociaal Beleid¹

De voorbije decennia deed zich een grondige wijziging voor in de socio-demografische structuur van de Belgische huishoudens. Het aantal particuliere huishoudens nam tussen het begin van de jaren '70 en het einde van de jaren '90 sterk toe, terwijl de gemiddelde gezinsgrootte gestaag afnam. Aan de basis van die evolutie ligt onder meer een forse stijging van het aantal alleenstaande volwassenen (zowel alleenwonenden als eenoudergezinnen). Op een tijdspanne van dertig jaar verdubbelde hun aandeel in de populatie immers. In deze bijdrage staat een specifieke groep alleenstaanden centraal, namelijk deze met kinderen. Eenoudergezinnen maken vandaag circa 12% uit van de Belgische huishoudens. Niet zelden moeten deze gezinnen het hoofd bieden aan een opeenstapeling van moeilijkheden in diverse domeinen van het dagelijkse leven. In wat volgt belichten we een van deze domeinen. We gaan met name na wat de inkomenspositie en het armoederisico is van deze huishoudens.

Socio-demografische kenmerken

Hoewel hun aandeel in de bevolking tijdens de afgelopen decennia substantieel is toegenomen, vormen eenoudergezinnen als dusdanig geen nieuw verschijnsel. Sinds de jaren '70 van de 20ste eeuw ligt evenwel een nieuwe ontwikkeling aan de basis van het toenemend eenouderschap. Sinds geruime tijd heeft het overlijden van de partner plaats moeten ruimen voor echtscheiding als belangrijkste oorzaak van een alleenstaand ouderschap. Op het einde van de jaren '90 ligt in 67% van de gevallen een ontbinding van een huwelijk (of relatie) aan de basis van een eenouderschap.

Aan het hoofd van een eenoudergezin staat doorgaans een vrouw (zie tabel 1). Zo blijkt 90% van de alleenstaande ouders van het vrouwelijk geslacht te zijn. Dit staat in contrast met de seksverdeling binnen de groep alleenstaanden. Van een quasi evenredige verdeling in het midden van de jaren '80, evolueerde de verhouding er immers naar een mannelijk overwicht op het einde van de jaren '90.

Tabel 1.

Burgerlijke staat en geslacht van eenoudergezinnen (België; 1997)

Burgerlijke staat	%	
Gehuwd	4,4	
Ongehuwd	15,9	
Weduwe	12,6	
Gescheiden	67	
Geslacht gezinshoofd	Eenoudergezin	Alleenstaande
Man	9,9	60,6
Vrouw	90,1	39,4

Bron: Sociaal-Economisch Panel 1997.

Het vrouwelijk karakter van eenouderschap zou mogelijkwjs een verklaring kunnen bieden voor het lagere scholingsniveau dat we bij deze gezinnen terugvinden. Vergeleken met (mannelijke) gezinshoofden uit tweeoudergezinnen, hebben alleenstaande ouders minder vaak een diploma hoger of universitair onderwijs op zak (zie tabel 2). Plaatsen we het scholingsniveau van alleenstaande ouders echter naast dat van de vrouwelijke partners in twee-oudergezinnen, dan vinden we evenwel geen bevestiging voor deze hypothese. De laatste groep vrouwen is immers beduidend hoger geschoold. Dit betekent met andere woorden dat het lage scholingsniveau van alleenstaande ouders

niet zozeer samenhangt met het vrouwelijk karakter van het eenouderschap maar eerder gerelateerd is aan het eenouderschap als dusdanig.

Alleenstaande ouders kennen een lager tewerkstellingspercentage dan gezinshoofden van twee-oudergezinnen. Met circa 66% is hun tewerkstellingsgraad ongeveer even hoog als die van de (doorgaans vrouwelijke) partner in een twee-

oudergezin. Het lagere tewerkstellingspercentage lijkt dus eerder typisch te zijn voor vrouwen met kinderen in het algemeen en dus niet voor alleenstaande ouders in het bijzonder. Wel kenmerkend voor alleenstaande ouders is het feit dat zij vaker voltijds werken dan de andere vrouwen met kinderen. Dit hangt samen met het verschil in inkomenspositie.

Tabel 2.

Scholingsgraad en tewerkstellingspercentage van eenouder- en twee-oudergezinnen (België; 1997).

	Eenoudergezinnen	Twee-oudergezinnen	
		Gezinshoofd	Partner
Scholingsgraad			
Laag	37,7	34,5	31,3
Gemiddeld	34,3	32,5	33,6
Hoog	28,0	33,5	35,2
Tewerkstelling			
Tewerkgesteld	66,5	90,5	65,5
Niet tewerkgesteld	33,5	9,1	34,6
Voltijds	79,2	97,8	57,1

Bron: Sociaal-Economisch Panel 1997.

Tabel 3.

Gemiddeld gestandaardiseerd beschikbaar gezinsinkomen van Belgische gezinnen op actieve leeftijd (België; 1985-1997).

	1985		1997	
Alleenstaand	1040		1120	
Koppel zonder kinderen	1100		1330	
Koppel met kinderen	1020		1230	
Eenoudergezin	910	(810)*	1050	(930)
Samengesteld gezin	1040		1300	
Totaal	1040	(1040)	1240	(1230)

* cursief resultaten met aangepaste OESO-schaal bis²

Bron: Sociaal-Economisch Panel 1997.

De financiële positie en het armoederisico van eenoudergezinnen

Alleenstaande ouders beschikken per definitie slechts over één inkomen. Dit heeft logischerwijs implicaties voor de financiële positie en het armoederisico van deze huishoudens. Zij worden in vergelijking met twee-inkomensgezinnen, in een minder gunstige financiële positie geplaatst. De aanwezigheid van twee inkomens vergemakkelijkt immers de handhaving van een bepaalde levensstandaard. Uit vroeger onderzoek van het CSB blijkt daarenboven dat een tweede inkomen binnen het gezin de meeste garantie biedt tegen bestaansonzekerheid.

Inkomensverdeling en beschikbaar inkomen

Een vergelijking van de gemiddelde gestandaardiseerde (dit wil zeggen gecorrigeerd voor gezinsgrootte) beschikbare gezinsinkomens leert dat de financiële positie van eenoudergezinnen het minst

gunstig is. Hun gestandaardiseerd inkomen ligt beduidend onder dat van de andere gezinstypes (zie tabel 3). Analoog met de inkomensstijging bij andere gezinstypes nam het gestandaardiseerd gezinsinkomen van eenoudergezinnen tussen 1985 en 1997 toe, zij het dat de welvaartsontwikkeling voor deze laatste over de hele periode achterbleef op de algemene welvaartsevolutie (zie ook Cantillon e.a., 2003a).

De minder gunstige financiële situatie van eenoudergezinnen komt eveneens tot uiting wanneer gekeken wordt naar hun positie in de inkomensverdeling. Een situering van de eenoudergezinnen binnen de globale inkomensverdeling laat immers een concentratie van de alleenstaande ouders zien aan de onderkant van die verdeling. Waar de actieve bevolking eerder opduikt in de bovenste helft van de welvaartsverdeling, zien we dat 60% van de alleenstaande ouders terug te vinden is in de onderste helft (zie tabel 4).

Armoederisico

Het relatief lager gemiddeld welvaartsniveau van eenoudergezinnen vertaalt zich in een hoger armoederisico. In 1985 zijn de eenouders duidelijk financieel armer dan gemiddeld. In 1997 is dit niet meer het geval. Hier blijkt het belang van de gebruikte equivalentieschaal. Volgens de aangepaste OESO-schaal zouden in 1997 eenoudergezinnen dus relatief minder arm zijn. Indien echter meer gewicht wordt toegekend aan het eerste kind in een eenoudergezin (wat een realistische assumptie is, zie voetnoot 4), dan vormen eenouders, samen met de alleenstaanden, een categorie met een hoog armoederisico.

Tabel 4.

Verdeling actieve en eenoudergezinnen over gestandaardiseerde inkomensdecielen (verdeling volgens inkomen totale populatie) (België; 1997).

	Gezinnen op actieve leeftijd (%)	Eenoudergezinnen (%)
1	7,6	6,6
2	7,6	14,8
3	7,8	11,0
4	9,0	17,0
5	9,6	11,0
6	11,2	13,2
7	11,8	12,6
8	11,6	3,8
9	12,2	3,3
10	11,5	6,0
Totaal	100	100

Bron: Sociaal-Economisch Panel 1997.

Tabel 5.

Het armoederisico* van gezinnen op actieve leeftijd op basis van de EU-norm (België; 1985-1997).

Equivalentieschaal (%)	OESO		OESO bis	
	1985	1997	1985	1997
Alleenstaande	10,6	12,0	10,6	12,0
Koppel zonder kind	3,8	4,7	3,8	4,5
Koppel met kind	2,8	4,2	2,8	4,0
Eenoudergezin	9,4	4,4	15,6	10,4
Samengesteld gezin	3,1	3,9	3,1	3,9
Totaal	4,0	5,7	4,2	5,9

(*) Armoederisico berekend op 50% van het gemiddelde gestandaardiseerde gezinsinkomen.

Bron: Sociaal-Economisch Panel 1985-1997.

Het effect van inkomensoverdrachten

In dit onderdeel gaan we na wat het effect is van bepaalde inkomensoverdrachten op de financiële situatie van eenoudergezinnen. Achtereenvolgens komen het effect van onderhoudsgelden, de kinderbijslag en het belastingkrediet aan bod.

Effect van alimentatiegelden

Eerder werd reeds aangegeven dat echtscheiding de belangrijkste oorzaak vormt van een alleenstaand ouderschap. Na echtscheiding komen vaak stromen van alimentatiegelden op gang die het beschikbaar inkomen van ontvangende gezinnen in positieve zin beïnvloeden. Uit ons onderzoek bleek dat ongeveer de helft van de eenoudergezinnen onderhoudsgeld ontvangt. De impact van deze geldstroom op de inkomenspositie en het armoederisico gingen we na aan de hand van een eenvoudige simulatie. Daarbij trachtten we te achterhalen hoe de financiële situatie van alimentatie ontvangende gezinnen er zou uitzien indien de uitbetaling van onderhoudsgeld onbestaande zou zijn.

Uit onze analyse blijkt dat voor veel alimentatieontvangers het onderhoudsgeld vaak een noodzakelijke inkomensaanvulling is. Als de betaling van onderhoudsgelden achterwege blijft, kan dit de bestaanszekerheid van de betreffende gezinnen precair maken. Dit geldt in het bijzonder voor de groep eenoudergezinnen. Tabel 6 geeft het armoederisico van eenoudergezinnen weer voor en na het ontvangen van onderhoudsgelden. Voor de ontvangst van hun onderhoudsgeld kent de groep alimentatie ontvangende gezinnen een armoedepercentage van 5%. Zij worden dankzij deze alimentatie echter allemaal bestaanszeker. Dit staat in schril contrast met eenoudergezinnen die geen alimentatie ontvangen. Waar de armoedecijfers van eenoudergezinnen met en zonder alimentatie vóór de ontvangst van de alimentatie niet zo ver uit elkaar liggen (respectievelijk 4,9% en 6,0%) ontstaat duidelijk een kloof tussen beide groepen eenoudergezinnen na de ontvangst van de alimentatie (respectievelijk 0% en 6%).

Effect van twee gezinspolitieke maatregelen: de kinderbijslag en het belastingkrediet

Van den Bergh en Van Dongen gaven in 1998 reeds aan dat er in België weinig of geen specifieke beleidsinstrumenten bestaan voor eenoudergezinnen. Zij stelden immers dat de benadering van eenoudergezinnen vervat is in het algemene gezinsbeleid (Van den Bergh, Van Dongen, 1998; p. 39). Ook vandaag nog zijn specifieke maatregelen ten aanzien van deze gezinsvorm zo goed als onbestaande (Cantillon e.a., 2003b). De vraag is dan ook in welke mate eenoudergezinnen baat hebben bij het algemeen gezins-

beleid. We gingen daarom na wat de effecten van twee belangrijke financiële gezinspolitieke maatregelen, met name de kinderbijslag en het belastingkrediet voor kinderen, zijn op het armoederisico van deze eenoudergezinnen.

Het Belgische kinderbijslagstelsel is een universeel systeem en heeft bijgevolg een ruim bereik. Het is echter vooral voor kwetsbare gezinnen dat kinder-

bijslag een substantiële aanvulling vormt op andere inkomens. Niet alleen maakt kinderbijslag in 1997 ongeveer 15% uit van het beschikbaar inkomen van eenoudergezinnen, de ontvangst ervan zorgt daarboven ook voor een belangrijke reductie van hun armoederisico. Zo werd de armoedekans bij eenoudergezinnen in 1997 dankzij de kinderbijslag teruggebracht van 23,9% naar 9,6%.

Tabel 6.

Bestaansonzekerheid van eenoudergezinnen voor en na de ontvangst van alimentatie (België; 1997).

(%)	met alimentatie	zonder alimentatie
Voor ontvang van alimentatie: gezinsinkomen exclusief ontvangen alimentatie	4,9	6,0
Na ontvangen van alimentatie: gezinsinkomen inclusief ontvangen alimentatie en na fiscale correctie	0,0	6,0

Bron: Sociaal-Economisch Panel 1997.

Het belastingkrediet voor kinderen ten laste³ is zowel qua omvang als qua doeltreffendheid minder krachtig dan de kinderbijslag. Dit vloeit enerzijds voort uit het feit dat het gemiddeld voordeel kleiner is, en anderzijds uit het feit dat het belastingkrediet nauwelijks ten goede komt aan de laagste inkomens. Enkel gezinnen met een inkomen dat minstens even hoog is als de som van de belastingvrije bedragen genieten ten volle van het belastingkrediet. We zagen eerder reeds dat eenoudergezinnen zich echter net in die laagste inkomenscategorieën situeren. Op deze laatste beperking heeft men in de belastinghervorming van 2001 een antwoord willen formuleren. De hervorming beoogt vooral een verlaging van de fiscale druk, het wegwerken van de verschillen tussen gehuwden en het beter rekening houden met de kinderlast. Globaal blijkt de hervorming vooral een voordeel te genereren voor de meerinkomensgezinnen en voor de (middel-)hoge inkomens. Eenouders hebben vooral baat bij de maatregelen die beter willen rekening houden met de kinderlast. Het blijkt dat het terugbetaalbaar maken van het belastingkrediet voor kinderen en de uitbreiding van de extra belastingvrije som tot alle eenouders gemiddeld leidt tot een toename van het beschikbaar inkomen van eenoudergezinnen met ongeveer 30

euro per maand. Onze simulatie wees echter ook uit dat deze maatregelen te beperkt zijn om veel effect te hebben op de financiële armoede. De andere maatregelen van de belastinghervorming bleken veel minder belang te hebben voor de alleenstaande ouders.

Bibliografie

- Cantillon, B., Marx, I. & De Maesschalck, V. (2003a). *De bodem van de welvaartsstaat van 1970 tot nu, en daarna*. Berichten/UFSIA. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid.
- Cantillon, B., Verbist, G. & De Maesschalck, V. (2003b). Sociaal-economische levensomstandigheden van eenoudergezinnen in België. Onderzoeksrapport in opdracht van het Platform voor Eenoudergezinnen.
- Van den Bergh, B. & Van Dongen, W. (1998). *De positie van eenoudergezinnen in Vlaanderen: probleemstellingen en kanttekeningen van het beleid*. [CBGS Document 1998/4] Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies.
- Van den Bosch, K. (2001). *Identifying the Poor. Using Subjective and consensual methods*. Aldershot: Ashgate.

Bea Cantillon, Gerlinde Verbist, Veerle De Maesschalck, Centrum voor Sociaal Beleid, Universiteit Antwerpen

¹ Een onderzoek in opdracht van en gefinancierd door de Koning Boudewijn Stichting

² Onderzoek (Van den Bosch, 2001) toont aan dat het een verantwoorde keuze zou zijn het eerste kind in een eenoudergezin het gewicht van een volwassene toe te kennen. In plaats van een equivalentieschaal volgens de OESO standaardisering (1, voor de eerste volwassene, 0,5 voor een bijkomende volwassene en 0,3 voor elk kind) zou dan wat we hier de OESO-schaal bis noemen, moeten gehanteerd worden: 0,5 voor het eerste kind, 0,3 voor elk bijkomend kind.

³ Dit wil zeggen het belastingvoordeel dat voortvloeit uit de verhoging van de belastingvrije som voor kinderen ten laste.